

‘राजेश्वरी’ खण्डकाव्यमा प्रकृति चित्रण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह
द्वितीय वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
राजेन्द्रकुमार थापा
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौँ
२०७०

शोध निर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षका छात्र **राजेन्द्रकुमार थापाले 'राजेश्वरी' खण्डकाव्यमा प्रकृति चित्रण** शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । शोध प्रक्रियाको अनुशासन भित्र रही शोध विषयको अपेक्षानुसार सामग्रीको सङ्कलन, वर्गीकरण र आवश्यक विश्लेषण गरी मिहेनताका साथ तयार पार्नुभएको यस शोधपत्रबाट म पूर्णतः सन्तुष्ट छु । यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

प्रा.डा. राजेन्द्रप्रसाद पौडेल
शोध निर्देशक
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर

मिति : २०७०/११/२९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको समूह २०६६/०६७ का छात्र **राजेन्द्रकुमार थापाले** स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नु भएको **'राजेश्वरी' खण्डकाव्यमा प्रकृति चित्रण** शीर्षकको शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

(१) प्रा.डा. जिवेन्द्र देव गिरी
(नि. विभागीय प्रमुख)

(२) प्रा.डा. राजेन्द्रप्रसाद पौडेल
(शोध निर्देशक)

(३) प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी
(बाह्य परीक्षक)

मिति : २०७०/११/२९

कृतज्ञता ज्ञापन

‘राजेश्वरी’ खण्डकाव्यमा प्रकृति चित्रण शीर्षकको यस शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनको लागि गुरु प्रा.डा. राजेन्द्रप्रसाद पौडेलज्यूको निर्देशनमा तयार गरेको हुँ । आफ्नो कार्यव्यस्तताका बावजुद पनि मलाई यो शोधपत्र तयार गर्ने सन्दर्भमा आवश्यक निर्देशन सल्लाह, सुझाव एवम् सामग्री सङ्कलनका क्रममा सहयोग गर्नुहुने श्रद्धेय गुरुप्रति म आभार प्रकट गर्दछु ।

त्यसैगरी प्रस्तुत शीर्षकमा अध्ययन गर्नका निम्ति स्वीकृत प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम तथा नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति म हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । शोधपत्र तयारीका क्रममा सामग्री सङ्कलनका निम्ति सहयोग गर्ने त्रिभुवन विश्वविद्यालयका केन्द्रीय पुस्तकालय तथा नेपाली केन्द्रीय विभागको विभागीय पुस्तकालयप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

मेरो यस अध्ययनलाई यो क्षणसम्म ल्याई सदैव प्रेरणा, सहयोग र सद्भाव प्रदान गर्नुहुने मेरा पुजनीय पिता मानबहादुर थापा, माता देवीकुमारी थापा, दाजु लालबहादुर थापा, भाउजू विन्दु थापा, दिदी मीनाकुमारी के.सी., भिनाजु बलबहादुर के.सी. , भतिजा स्वयम थापा, शुभम थापा, भान्जा एल्विक के.सी., आयुष के.सी. तथा सम्पूर्ण थापा परिवारप्रति सदा ऋणी छु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्र तयारीका निम्ति सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण मित्रहरू नेत्रप्रसाद उपाध्याय, पवित्रा प्रसाई, गोकुल पोखेल, धर्म रावल, गोमा पौडेल, कमला न्यौपाने प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष सहयोग गर्ने मेरा आफन्तजन र साथीहरू तथा कम्प्युटर टङ्कनमा सहयोग गर्नुहुने वृष रावलप्रति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधार्थी

राजेन्द्रकुमार थापा
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर
२०७०

शैक्षिक सत्र : २०६६/०६७

क्रमाङ्क : ३३१

त्रि.वि. दर्ता नं. ६-२-३२७-५८७-२००६

मिति : २०७०/१०/

विषय सूची

पृष्ठ

परिच्छेद एक शोध परिचय

१.१	विषय परिचय	१
१.२	समस्या कथन	१
१.३	शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४	पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५	शोधकार्यको औचित्य	६
१.६	अध्ययनको सीमाङ्कन	७
१.७	शोधविधि	७
	१.७.१ सामग्री सङ्कलन विधि	७
	१.७.२ अध्ययन विधि	७
१.८	शोधपत्रको रूपरेखा	७

परिच्छेद दुई

माधव घिमिरेको सङ्क्षिप्त चिनारी

२.१	माधवप्रसाद घिमिरेको सङ्क्षिप्त परिचय	८
	२.१.१ जन्म, बाल्यकाल र शिक्षादीक्षा	८
	२.१.२ पारिवारिक पृष्ठभूमि	१०
	२.१.३ विवाह र दाम्पत्य जीवन	११
	२.१.४ रचना तथा प्रथम रचना प्रेरणा	११
	२.१.५ सेवा, पेसा र संस्थागत संलग्नता	१३
	२.१.६ भ्रमण	१४
	२.१.७ सम्मान एवम् पुरस्कार	१५
२.२	गीतकार घिमिरेको साहित्यिक व्यक्तित्व र सृजना	१७
	२.२.१ कवि व्यक्तित्व	१७
	२.२.२ खण्डकाव्यकार व्यक्तित्व	१८
	२.२.३ गीतकार व्यक्तित्व	२०
	२.२.४ गीति नाट्यकार व्यक्तित्व	२१
	२.२.५ बालकवि व्यक्तित्व	२२
	२.२.६ निबन्धकार व्यक्तित्व	२३
	२.२.७ कथाकार व्यक्तित्व	२४
	२.२.८ अनुवादक व्यक्तित्व	२४
२.३	निष्कर्ष	२५

परिच्छेद तीन

प्रकृति चित्रणको सैद्धान्तिक आधार

३.१	विषय प्रवेश	२६
३.२	प्रकृतिको शाब्दिक अर्थ	२७

३.३	प्रकृतिको अर्थ	२९
३.४	प्रकृतिको परिभाषा	३१
	३.४.१ पूर्वीय दर्शनका अनुसार प्रकृतिको परिभाषा	३१
	३.४.२ पाश्चात्य दार्शनिकका दृष्टिमा प्रकृतिको परिभाषा	३३
	३.४.३ साहित्यकारका दृष्टिमा प्रकृतिको परिभाषा	३८
३.५	प्रकृतिका प्रकार	४०
३.६	प्रकृति चित्रणका पद्धतिहरू	४२
	३.६.१ प्रकृतिको मनमय वा आत्मापरक चित्रण	४२
	३.६.२ प्रकृतिको वस्तुपरक चित्रण	४३
	३.६.३ प्रकृतिको मानवीकरण र मानवको प्राकृतिकीकरण	४३
	३.६.४ प्रकृतिको इन्द्रियसंवेध चित्रण	४५
	३.६.५ प्रकृतिको स्वरूपको चित्रण	४६
	३.६.६ प्रकृतिको स्वप्न विम्बको चित्रण	४६
	३.६.७ उद्दीपन रूपमा प्रकृति	४६
३.७	निष्कर्ष	४७

परिच्छेद चार

प्रकृति चित्रणका दृष्टिले 'राजेश्वरी' खण्डकाव्यको विश्लेषण

४.१	विषय परिचय	४९
४.२	'राजेश्वरी' खण्डकाव्यको सङ्क्षिप्त परिचय	४९
४.३	प्रकृति चित्रणका दृष्टिले 'राजेश्वरी' खण्डकाव्यको विश्लेषण	५५
	४.३.१ 'राजेश्वरी' खण्डकाव्यमा प्रकृतिको आत्मपरक चित्रण	५५
	४.३.२ प्रकृतिको वस्तुपरक चित्रण	७४
	४.३.३ प्रकृतिको मानवीकरण	७७
	४.३.४ मानवको प्राकृतिकीकरण	७८
	४.३.५ प्रकृतिको इन्द्रिय संवेध चित्रण	८०
	४.३.६ प्रकृतिको विविध रसात्मक स्वरूपको चित्रण	८६
	४.३.७ उद्दीपनका रूपमा प्रकृति	९०
	४.३.८ प्रकृतिको विम्बात्मक प्रतीकात्मक र आलङ्कारिक चित्रण	९०
४.४	निष्कर्ष	९१

परिच्छेद पाँच

उपसंहार तथा निष्कर्ष

५.१	उपसंहार	९२
५.२	निष्कर्ष	९४

सन्दर्भ सामग्री सूची

सङ्क्षेपीकृत शब्द सूची

सङ्क्षिप्त रूप	पूर्ण रूप
अप्र.	: अप्रकाशित
आई.ए.	: इन्टर मिडियट अफ आर्टस
इ.सं.	: इस्वी संवत्
एस.एल.सी.:	स्कूल लिभिड सर्टिफिकेट
ऐ.	: ऐजन
क्र.सं.	: क्रमसङ्ख्या
चौ.सं.	: चौथो संस्करण
जि.शि.का.	: जिल्ला शिक्षा कार्यालय
डा.	: डाक्टर
ते.सं.	: तेस्रो संस्करण
त्रि.वि.	: त्रिभुवन विश्वविद्यालय
दो.सं.	: दोस्रो संस्करण
ने.के.वि.	: नेपाली केन्द्रीय विभाग
ने.रा.प्र.प्र.	: नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
प.सं.	: पहिलो संस्करण
प्रा.	: प्राध्यापक
पृ.सं.	: पृष्ठसङ्ख्या
वि.सं.	: विक्रम संवत्
शि.स.	: शिक्षण सहायक
सम्पा.	: सम्पादक/सम्पादन